

Kilenc ismeretlen József Attila-vers és néhány tanulság

A Magyar Írók Szövetségének hivatalos folyóirata a Csillag 1952 decemberi száma József Attila ismeretlen és elfelejtett versei címen beszámol arról, hogy a költő halálának tizenötödik évfordulója alkalmából megjelenik J. A. műveinek szövegkritikai kiadása és kilenc verset közöl a két kötetes új kiadás anyagából. A cikkíró elmondja, hogy hároméves gyűjtőmunka előzte meg ezt az első, tudományos, szövegkritikai kiadást és a gyűjtést a Budapesti Eötvös Loránt-Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének József Attila-Munkaközössége végezte. Megtudjuk hogy ez a kötet „a töredékeken és rögtönzészzerű apróságokon kívül 80-nál több olyan verset közöl, amely minden eddigi kiadásból hiányzott...”

Bizonyos, hogy József Attila megérdemli a tudományos, szövegkritikai kiadást, és végső ideje, hogy a magyar olvasó végül is egy teljes József Attilát vegyen a kezébe. Bizonyos az is, hogy egy ilyen kiadás előkészítése közben a József Attila-Munkaközösség fiataljai tanulhatnak egyet-mást a filológiai munka módszeréről is. De valóban tanultak-e?

„Nagyon jellemző — írja a Csillag névtelen írója —, hogyan váltóztatták meg már egy korai versében, amely a kapitalista világ gonoszsaigaival állítja szembe a szocialista jövőt, az eszmei mondanivalót, úgy, hogy a rossz példái közé Madrid helyére becsem-pészték Moszkvát (kiemelés tőlem — B. Sz. Gy.). Az új kiadás helyreállítja a költő gondolatát eredeti tisztaságban kifejező szöveget:

„Párizs, Berlin, Madrid és Szeged
Kevesen vannak jó emberek...”

A Jónál jobb c. versről van szó, melyet a költő a Nem én kiáltok c. kötetében jelentetett meg és valószínűleg 1923—1925 között írt. Miért nem írhatta le a költő ebben a korszakában a Moszkvát és miért kellett éppen Madridra hivatkoznia? Az egész kötet anyagából és a költő világnézeti és művészi fejlődéséből, de életrajzából is kitűnik, hogy ebben a korban még tisztázatlan fogalmak vannak a marxizmusról, a szocialista költészetről és távol áll az illegális mozgalomtól is.

Úgy hiszem, hogy ez a költeménye bécsi tartózkodása idején készülhetett, ahol kapcsolatba kerül az 1919 magyar forradalom emigránsaival, az Atlantis kávéház törzsvendégeivel, a szalon-forradalmárokkal is,

és ez a vers bizonyos értelemben József Attila állásfoglalását fejezi ki a tétovázó, megfeneklő, frakciókra-szakadó magyar emigráns mozgalommal szemben.

A vers egyes kitételei ennek az egészségtelen állapotnak és atmoszférának a kritikáját is jelenti:

„Akik még vannak, jajgatni vannak.
Narancshéjnak is utjába vannak.“

— így hangzik a második versszak, majd a következő gondolatok:

„Huncut a jóság, ha szégyent hoz a jóra —
Minek jóság-festék a jót-akaróra?

Van hú komondora, van bő karikása —
Melyik juhász bög, ha megszalad a nyája?

A vasnál több az olvasztó kohó,
Jónál több, jobb a jót-akaró.“

— azt bizonyítják, hogy a költemény a levert forradalom levegőtleniségében született ugyan, de költője a kicsinyességeken, személyeskedéseken és frakcióharcokon felemelkedve hirdeti a vers záró versszakában a maga egyéni meggyőződését:

„Washington, Wien, London és Cegléd,
Rossz ember ugyiscsak mutatóba lesz még.“

Következik-e ebből a versből, hogy Moszkvában már 1923-ban is csak jó emberek éltek? Vagy vajjon Madridra hivatkozva már 1923-ban is az emberek tudatában a fasiszta terror és Franco alakja merült és mérülhetett fel?

Talán ez a javítás nem is olyan régi keletű és mintha a költő szövegének ilyen természetű átjavítását egyéb okok sürgették. A nagy proletárköltő „világnézeti és művészi fejlődésében“ az ilyen „elírást“, hogy Moszkvában is „kevesen vannak a jó emberek“ — ma magyarázni kell Magyarországon. Magyarázni és igazolni a költőt.

En ezt a műveletet nem nevezném filológiának...



„Különösen fontos a Medvetáncba felvett szövegek helyreállítása, ahol a forradalmi mondanivaló eltűnése vagy paragrafusokba nem ütközővé szelidítse a kötet kiadásának a költő burzsoá „mecénásaitól“ szabott feltétele is volt“ — olvashatjuk tovább a cikkben.

A Medvetánc anyagában valóban sok olyan verset találunk, melyeken a költő szövegjavításokat, változásokat eszközölt. Ezek a versek eredeti alakjukban az elkobzott Döntsd a tőkét c. kötetben jelentek meg. A költő később, a válogatott verseinek reprezentatív gyűjteményébe, a Medvetáncba is átvett néhány költeményt és a Döntsd a tőkét néhány versének művészietlen és erőltetett forradalmi szimbolikáját elhagyta. Azt hiszem, hogy ezt az utólagos javítást most kizár-

ról a g úgy tüntetni fel, mint a költő burzsoá „mecénásaitól“ szabott feltételt — noha természetesen egy szóval sem vonjuk kétségbe, hogy ennek a ténynek is lehetett szerepe — és ugyanakkor mgtagadni és nem ismerni el a költő „művészi és világnézeti fejlődésének“ lehetőségét és azt a jogát, hogy javíthat korábbi versei szövegén — merevséget, tudománytalanságot és bizonyos mértékben a veresszöveg meghamisítását is jelenti. Ragaszkodnunk kell a költemények első megszövegezéséhez, de ha hiteles szöveget kívánunk adni, akkor fel kell tüntetni mind a két szövegvariánst.

Annál is inkább, mert a két kötet megjelenése között eltelt három év — A Döntsd a tőkét 1931-ben, a Medvetánc 1934-ben jelent meg — József Attila és a párt közötti ellentét és szakítás periodusa is.

Lehet, hogy ennek a problémának a felelevenítése kellemetlen, hálatlan és talán ma kivihetetlen is a József Attila Munkaközösség fiataljai számára. A tény azonban tény marad és egy szövegkritikai kiadás rendeltetése csak az lehet, hogy az elferdített, meghamisított szöveget helyreállítsa. A „költő gondolatát eredeti tisztaságában“ bemutatni ma sem jelentheti a tények elferdítését. József Attila művészi és világnézeti fejlődésének figyelembevételére arra is kötelezi a József Attila-Munkaközösséget, hogy ezt a problémát ne kerülje meg azzal, hogy a Medvetáncba felvett versek szövegének átjavítása csupán azért következett be, mert ez „a kötet kiadásának a költő burzsoá „mecénásaitól“ szabott feltétele is volt.“

A szövegkritikai kiadás mindig a költő igazi arcát mutatja be. Ez a szövegkritikai kiadás azonban, mintha kivétel lenne...



A bemutatott kilenc költeményhez a Csillag névtelen írója kommentárokat fűzött. A részletes ismertetés helyett talán elég, ha a „leg-sikerültebbet“ mellékelem. Íme:

„A Nagy városokról beszélt a messzi vándor, mi-ként A nagy városokat kezdetű vers is, valószínűleg a költő Rákosi elvtárral való ismeretségének emléke. Rákosi elvtárs kevéssel elfogatása előtt néhányszor a költő sógoránál tartózkodott s néhány beszélgetésük nagy hatással volt az ifjú költő fejlődésére. Bizonyára ő volt az a titokzatos idegen, aki, mint a másik verse mondja, sem színházba nem ment velük, sem a szomszédságra ügyet nem vetett, de, mint mindkét vers mondja, olyan szép dolgokat tudott mondani távoli nagy városokról. A fiatal költő felidézte képbén — minden naív vonása ellenére — felismérhető a Szovjetunió szocialista világaért való lelkesedése. A nagy híd, amelyen el lehet áldogálni — nem úgy, mint Pesten, ahol a költő gyermekkorában még hídvámot kellett fizetni — talán a Néva hidjának képekről is jólismert életét idézi. A nagy világosság, amelyben „lehet olvasni a gyönyörű könyveket“, kettős értelmű: arra a világra is utal, amely az ellenforradalmi Magyarország sötétségében vergődő szabad lélek számára már e k o r az emberi jólét, boldogság és a legmélyebb kultúra csodálatos ígretföldje.“

Ehhez felesleges minden kommentár...

B. Szabó György

Aratásban

A búzát vágja sok szilaj legény
— marokszedő leány halad nyomukba —
a síma réz-orcájok kipirulva.
És villog a nap kaszájok hegyén.

A rengő búza hódoló remény.
Tikkadtan fekszik lábaikhoz hullva;
mint fáradt gyermek, anyjára borulva.
És ihatnék a kutya is, szegény.

Egy szomjazó legény hús fához lából,
jó hosszút kortyant öblös kulacsából
és visszaindul, várja a dolog.

A nap forró haragja újraéled,
a homlokáról izzadás csorog,
de gyűl a keresztetekbe-rakott élet.

(1922.)

A gép elkapta

A gép elkapta. Messze fröccsent vére,
fehéren hullott földre a feje.
(A férgék közt lesz immár a helye)
S letették kinn az udvar hús kövére.

Örök lett munkás két kezének éje.
Írígyn nézte sok bús halvány arc,
az ő kezökben ég tovább a harc:
a sok gyerekszáj vár a kis kenyérre.

Megáll egy percre a dolog zaja,
elszáll egy ember könnyes sóhaja,
két éhes gyermek ágyán felriad.

A gép megindul újra zakatolva
s megy minden, mintha mi se történt volna:
a földön még elég ember marad.

(1922.)

Arany kalásztól

Arany kalásztól duzzadt rónaságon
— úgy véltem — visz keresztül az utam,
madár trilláz gyümölcstől terhes ágon
s majd megpihenek egy kis faluban.

Hogy útra keltem, pirkadott a hajnal,
homály karolta félig át a tájt.
Az Ég szeméből hullt a könnyű halkkal
s fölöttem őszi varjú-horda szállt.

Nincsen kalász a siró pusztaságon
s madár helyett a szárazlombú fákon
sötét Gond rakja barna fészkeit.

A földje is oly bús, szívós, makacs,
virágszál rajta sehol nem virít,
csak itt-ott egy-egy vérszínű pipacs.

(1922.)

Ad sidera . . .

Anyám, ki már a messzi végtelen vagy
s nem gyötrődöl, hogy nincs kenyér megint,
nem sápadsz el, ha szűkös este int,
hogy kis rikkancs fiad vérébe jajgat.

Anyám, ki már a néma végtelen vagy
s borús szemed fiadra nem tekint,
ó meg ne lásd az ólom-öklű kint —
miatta zúg e tört, betegre vert agy.

Anyám, falat kenyért sem ér az élet!
De nagy hitem van s szép jövőnek élek:
Ne ordítson pénzért gyerektorok.

S tudjon zokogni anyja temetésén.
S ne rugjon még az Ember szenvedésén
a Pénz.

(1923.)

Elköszöntő szelíd szavak

Már elhagyom tizennyolc évemet,
már elhagyom e kis vidéki várost,
s a születésnap kurta kocsmájában
mint búcsúzó cigány a faluvégén
még egy nótát is muzsikálok már most,
hogy elhagyom tizennyolc évemet.

Utas fiúnak szép, komoly anyám,
az iskola is ad talán pogácsát.
Hisz tudja, majd a legjobb fia voltam,
csak szőke szeretőm, a Líra rosszá
bódított; és hogy mámorából váltsák,
nincsen szebb csók — ugye komoly anyám?

A félénk és komolykodó fiú
szép temetőben, a szívemben porlad
(az élő harcos hős, de vén komor bölcs);
a Gyermekeket rossz, céda cimborái,
korán vitték az emberek a bornak,
s a keserűség elvitt, jó fiú.

Új és paraszti füttyként indulok
s ünnepnapoknak színes templomormán
talán az első versek napsugára,
talán az első egyetlen leányszem
(mindegy) a legszebb és örök ragyog rám,
ki új, paraszti füttyként indulok.

Van itt még néhány jó idős komám,
ölelő csöndje néhány öreg háznak;
Szeretlek, mint az álmodó a méhest.
Ó, itt a nyugalom zenél fülünkben,
ha esténként békák harmonikáznak.
Nagyon szeretlek néhány jó komám.

S már elhagyom tizennyolc évemet,
e kis vidéki várost elhagyom már,
mert menni kell és én már meg se kérdem,
hogy többet ér-e a rideg Öröklét,
az egész világ kicsi városomnál.
Csak elhagyom tizennyolc évemet.

(1923.)

Április 11.

A talló kalászeit hányva
s a verebek közé belesvén
nagy szél kapott föl egyszer engem
hirtelen, áprilisi estén.

Gyerekeit kereste arra
s engem talált ott épp az útbán.
Bömbölt, örült s én mosolyogva
rengeteg mellén elaludtam.

Itt falvan, földeken keresztül,
meghempergetett jó sárosra.
Cibálva és kacagva vitt egy
pesti, csatáros külvárosba.

Az utcán vidám jasszok lógtak
s még vidámabban verekedtek,
kiabáltak, kiabáltunk és
a jasszok végül berekedtek.

Mondom, valami nagy ünnep volt,
a hívek templomokba mentek
és reszketve, szomorú kézzel
áldották őket meg a szentek.

S hogy a harangok búgtak, fölött
a szívekben a nagy, esti béke.
A gyilkos végzett emberével
s úgy menekült, kalaplevéve.

Reménységnek és tulipánnak
kicsikis deszka-alkotmányba
1905-ben ilyen
iktattak be az alkotmányba.

A kártyás munkásnak fiaként,
s a szép ifjú mosóasszonynak,
ligetnek, sárnak, vágynak, célnak,
fejkendőbe költözött gondnak.

A szegényasszony rég halott már,
de fiát a szél el nem hagyja,
együtt nyögünk az erdön éjjel
s együtt alszunk el virradatra.

(1925.)

Nagy városokról beszélt a messzi vándor

Nagy városokról beszélt a messzi vándor,
ott az emberek nem ismerik egymást,
a katonák se hordanak puskát, hanem a nagy
tereken muzsikálnak.
Sokan gyűlnek oda, a gyerekeket magasra tartják,
úgy hallgatják,
meghallgatják, aztán odahaza elmesélik, milyen
szép volt és azok is örülnek neki.
A lányok ott is kinevetik a fiúkat, de azért szeretik
őket,
fényes nappal is szeretik egymást.
Nagy hidak vannak, amelyeken el lehet álldogálni
és nézni a vizet meg a hajókat,
úszkálnak ide-oda, az utasok meg hangosan
fölkacagnak,
hirtelen elhallgatnak s úgy nézik a nagy vizet,
amint komolyan elmegy a hullámok alatt,
azok meg csillognak, mint a pengék.
S olvashatni a gyönyörű könyveket, akkora nagy a
világosság, pedig már egészen beesteledett.

(1925.)

A távol új és új egeket szór

A távol új és új egeket szór
szép testem napos szavakat szól
s a kenyerek erősen, bizva
kelnek.
Harangszó ömlik a Tiszába,
frissen, nyújtózva kel a lárma.
Derékig mosdok s a vizet
reápaskolom szívemre.
Oly hűsen, tisztán simul hozzám,

úgy ring a tálban, úgy zenél,
mint a danoló lányok melle.
Akinek kitárt a szobája,
ahhoz a világ így szalad be
és mint papához a gyerek,
mikor új ruhát kapott
s abban is szabad karikázni.
Nem fogok senkit se magázni,
hiszen mi jól ismerjük egymást
és tagjaimból a kenyériz,
tej, víz s a csók is szerte árad.
A munkások közé megyek,
elvégzem jól én a munkámat.
Fürgén, vígan viszem magam,
most úgylis én vagyok a legszebb
és szépet, tisztát kell már egyszer
fölmutatni az embereknek.
Szeretnek majd, ha eljövök,
együtt jártunk a széles uccán
s zápor előtt velük loholtam.
A gyönyörű elevenek,
kik a házakat összerakták
s jólépített szívükből már
az én szívem ki nem tagadják.

(1926.)

Borostyánkőbe én be nem fagyok

Borostyánkőbe én be nem fagyok,
pihévé nőnek hűvös kócsagok,
s hogy mosolyogjanak az öregek,
én őszi esték melege leszek.

Hisz a zöld gyík is sorsom keresi,
zörget a búza: magvát kiveti,
rámnéz a hangya, mely tavon remeg,
s a sírók sóhajtotta fellegek,

a háborúkkal hívott hajnalok,
a zengve leinduló csillagok
körülkóvályogják a fejem.
Világizása hőmérsékletem.

Szakállam serceny, reccseny, kunkorodj,
boronaként a vetésen vonódj —
az ég fölött, mint lenn a fellegek,
egy simogatás gazdátlan lebeg.

És senki ember nem érzi ma még,
csak munkásszembem a hajnali ég
e hűvös varázst, amely szeliden
szakállamon majd egykor megpihen.

Nagy életem még nő, ha meghalok,
szebb, jobb halászok vizébe fulok,
kik együtt húzzák a bővebb halat,
hajladozván a csengések alatt.

(1928.)



(Ideiktatjuk a cikknek azt a részét, mely a versek keletkezési idejét és első közlését ismerteti. A versek közlési sorrendjében a Csilla g-hoz igazodtunk.)

„Az első hármát már Radnóti Miklós kiadta Galamb Ödön könyvének (József Attila élete nyomában I. Makói évek) függelékében. Az Ad sidera (A csillagok felé) 1946-ban a Magyarokban megjelent már, az Elköszöntő szelíd szavak mindeddig a Makói Friss Újság 1923 május 27-i számában lappangott. Az Április 11.-et a költő diáktársának, Szatmári Rozáliának adott kéziratból tavaly tették közzé a Tiszatájban. A Nagy városokról beszélt a messzi vándor mindeddig kiadatlan, bár kézírata a József Attila-kiállításon kezdettől fogva feltűnő helyen látható. A távol új és új egeket szór csak a bécsi Diogenes 1926 november 6-i számában jelent meg. A Borostyánkőbe én be nem fagyok a Kelet Népe 1942 május 11-i számában megtévesztő címmel és keretben, Leányszépség dicsérete c. ciklus részeként jelent csak meg. Valamennyi csodálatosképpen elkerülte még az 1950-ben megjelent utolsó kiadás szerkesztőjének figyelmét is.“)